

PATAISOS ĮSTAIGŲ VEIKLOS REFORMAVIMAS VALSTYBĖS BAUDŽIAMOSIOS POLITIKOS KONTEKSTE

Hendryk Malevski, Gintaras Valentukonis

Šiaulių universitetas, Architektų g. 1, LT-78366 Šiauliai, Lietuva

El. paštas: henryk.malewski@gmail.com, ginvalen@gmail.com

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos baudžiamoji politika ir jos poveikis pataisos įstaigų veiklai. Problema nagrinėjama istoriniu aspektu, pateikiama statistinių, su nusikalstamumu bei įkalintais asmenimis susijusių tiek Lietuvos duomenų analizė, tiek ir Europos valstybių kai kurių duomenų lyginamoji analizė. Taip pat pateikiama prognostinė kai kurių su valstybės baudžiamąja politika susijusių duomenų analizė.

Nemažai Lietuvos mokslininkų savo darbuose atkreipė dėmesį į per griežtą baudimą, retai taikomas alternatyvias laisvės atėmimo bausmes, kai kurių alternatyvių bausmių taikymui reikalingos infrastruktūros nebuvimą. Šiuo metu Lietuvoje nėra suformuotos kompleksinės, įvairioms teisėsaugos institucijoms bendros strategijos, nederinami veiksmai ir nevykdoma bendra, į kitas Europos Sąjungos valstybes orientuota baudžiamoji politika. Kiekviena institucija dirba pagal savo planus (teismai baudžia laisvės atėmimu neatsižvelgdami į situaciją ir būtinumą, Teisingumo ministerija planuoja naujų, talpesnių įkalinimo įstaigų statybą ir t. t.), neformuojant baudžiamosios politikos, nukreiptos į nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus mažinimą, o tokių asmenų skaičius Lietuvoje apie du kartus viršija ES vidurkį.

Šis straipsnis yra dalis platesnio tyrimo ir jis bus plėtojamas tolimesniuose etapuose.

Pagrindiniai žodžiai: baudžiamoji politika, bausmė, nusikaltimas, pataisos įstaigos, reforma.

Įvadas

Vienas iš svarbiausių Lietuvos pataisos įstaigų reformos tikslų yra užtikrinti asmenų laikymo laisvės atėmimo įstaigose sąlygų atitikimą Lietuvos ir tarptautinių teisės aktų reikalavimams³. Pastaruoju metu Lietuvos Respublikos įstatymai bei poįstatyminiai teisės aktai rengiami derinant juos su Europos Sąjungos teise bei tarptautiniais teisės aktais, kuriuos yra ratifikavusi Lietuvos Respublika.

Tačiau vien tik teisės aktų suderinimas ar net suvienodinimas, į nacionalinę teisę perkeltas atitinkamas tarptautines teisės normas, dar nereiškia sąlygų

suvienodinimo. Žmogaus teisių apsaugos sritis taip pat ne išimtis. Tai rodo ir Europos Žmogaus Teisių Teisme pasitvirtinę buvusių įkalintų asmenų skundai dėl laikymo sąlygų Lietuvos įkalinimo įstaigose neatitikimo tarptautiniams (ypač Europos Sąjungos) standartams. Lietuvoje jau nuo pat nepriklausomybės atgavimo reformuojama bausmių vykdymo sistema, tačiau žmogaus teisių srityje dar žymiai atsiliekama nuo Vakarų Europos valstybių.

Tyrimo aktualumas ir literatūros šaltinių apžvalga

Lietuvos baudžiamosios politikos problemos sulaukė didelio mokslininkų dėmesio, nes situacija šioje srityje yra labai sudėtinga ir prieštarauja vyraujančioms Europos Sąjungos tendencijoms. O. Fedosiuk (Fedosiuk, 2012a) pabrėžia, kad „baudžiamąjį įstatymą neatitiktas minėtam (*ultima ratio*) principui gali būti vienas iš argumentų pagrindžiant jo prieštaravimą Konstitucijai ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatoms. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse neišvengta kriminalizavimo pertekliaus, abstrakčių ir pernelyg didelę interpretavimo laisvę paliekančių nusikalstamų veikų definicijų“.

T. Mackevičius ir M. Rakštelis (Mackevičius, Rakštelis, 2010) teigia, kad „laisvės apribojimą, kaip laisvės atėmimo alternatyvą, galima laikyti viena svarbiausių baudžiamosios teisenos naujovių ir viena pažangiausių kriminalinių bausmių, veikiančią kaip savotiška nuteistųjų resocializacijos priemonė“. Autoriai teigia, kad šios bausmės potencialas Lietuvoje neišnaudojamas.

T. Mackevičius (Mackevičius, 2005) nagrinėjo alternatyvių laisvės atėmimui viešųjų darbų taikymą praktikoje. Autorius teigia, kad „Lietuvoje nenaudotas šios kriminalinės bausmės potencialas, nes Lietuvos baudžiamąjį įstatymą specialiosios dalies sankcijose akivaizdžiai vyrauja laisvės atėmimas, o viešieji darbai numatyti tik atskirose sankcijose“.

Kitame savo straipsnyje O. Fedosiuk (Fedosiuk, 2012b) pabrėžia, kad „baudžiamųjų įstatymų

³ Išvada. Kalėjimų dydis [žiūrėta 2011-11-05]. Prieiga per internetą: http://www.tm.lt/dok/Isvada_kalej_dydis.pdf (žiūrėta 2011-10-04)

leidyboje reiškiasi rizikinga tendencija, kai, siekiant efektyviau kovoti su neteisėtomis pajamomis ir korupcija, stengiamasi palengvinti kaltinimo institucijoms inkriminavimo ir įrodinėjimo našta, tam „auktojant“ pamatinius baudžiamosios teisės principus bei paliekant erdvę vykdyti beprasmius baudžiamuosius procesus dėl nepakankamo pavojingumo veikų, taikyti neproporcingą represiją nusikaltusiesiems“.

Teisės instituto mokslininkų atliktas tyrimas parodė tam tikrą su bausmėmis susijusią situaciją Lietuvoje bei tam tikras tendencijas (Bikelis, 2010). Jie nagrinėjo baudžiamosios politikos orientavimą į su laisvės atėmimu nesusijusio poveikio taikymo priemones. Autorius siūlo naujus baudų apskaičiavimo mechanizmus, viešųjų darbų organizavimo mechanizme daugiau iniciatyvos prisiimti valstybės institucijoms ir savivaldybėms, neatsargaus, nesunkaus ar apysunkio nusikaltimo baudimą susieti su padariniais ir pan., t. y. mažinti nuteisimo laisvės atėmimo bausme skaičių.

Įvairiais aspektais laisvės atėmimo bausmių skyrimo reikalingumą, pagrįstumą, alternatyvių laisvės atėmimo bausmių skyrimo ir vykdymo galimybes tyrinėjo daugelis autorių: nagrinėta perspektyvinė probacijos sistemos ir nuteistųjų stebėsenos sistema (Mesonienė, 2009); pateikiama konkrečių įteisintų bausmių pažintinė ir probleminė analizė (Kačerauskas, 2004); analizuojama teismų praktika ir jos įtaka žalos atlyginimo veiksmingumui taikant bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu (Gavrilovienė, 2006); kaip tiksliai Lietuvos Respublikos įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai, reglamentuojantys diferencijuotas laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygas ir šią bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio taisykles, atitinka Europos Tarybos patvirtintų Europos kalėjimų taisyklių bei kitų tarptautinių teisės aktų nuostatas (Jokubauskas, 2006); aktualizuojama bei sprendžiama baudžiamojo poveikio priemonių ar auklėjamojo pobūdžio priemonių subendrinimo su bausmėmis problema (Nevera, 2006); siūloma suburti skirtingų sričių specialistus (baudžiamosios teisės, teisės filosofijos, kriminologijos, psichiatrijos) ir parengti Lietuvos baudžiamajai teisei priimtinas kriminalinių bausmių skyrimo taisykles (Arlauskas, 2007); analizuojama kai kurių Europos Sąjungos valstybių pažangi patirtis; atskleidžiama nacionalinės teisės normų bei jų įgyvendinimo praktikos neatitiktis tarptautiniams elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, standartams; tiriamos valstybės baudžiamosios justicijos politikos, šios srities teisės aktų bei baudžiamosios justicijos institucijų praktinės veiklos tobulinimo perspektyvos Lietuvoje, pateikiami galimi šių neatitiktį pašalinimo arba švelninimo būdai (Usik, 2010); daugelyje užsienio valstybių kilusias prižiūrimųjų asmenines ir socialines problemas padeda spręsti ne teisingumo, o analogiškos socialinės

apsaugos, rūpybos institucijos (Dermontas, 2005); nustatytos nusikalstamumo ir baudžiamojo teisingumo institucijų reakcijos į jį didžiausius statistinius pokyčius naujoje teisinėje aplinkoje bei šie pokyčiai įvertinti kriminologiniu ir teisės reformos tikslų įgyvendinimo aspektais (Kiškis, 2006) ir kt. Daugelio autorių nuomone, Lietuvoje per dažnai taikomos laisvės atėmimo bausmės, per mažas dėmesys skiriamas alternatyvių laisvės atėmimo bausmių taikymui, jos skiriamos per retai. Kai kurioms jų vykdyti (pvz., viešiesiems darbams) nėra sukurta reikiamų veiksmingų mechanizmų.

2012 m. Teisės instituto tyrime „Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai“ (Sakalauskas ir kt., 2012) įvairiapusiškai išnagrinėta Lietuvos baudžiamoji politika. Atskirų autorių, pagal nagrinėjamo klausimo specifika, nagrinėjama baudžiamosios politikos samprata (Sakalauskas), baudžiamosios politikos identifikavimo kriterijai (Sakalauskas), baudžiamosios politikos tradicijos Lietuvoje (Sakalauskas), baudžiamosios politikos tyrimai Lietuvoje (Kalpokas), baudžiamosios politikos tendencijos Europoje (Pikelis), baudžiamosios politikos formavimo (si) procesas Lietuvoje (Pocienė), baudžiamosios politikos įtaka nusikalstamumui (Pocienė), visuomenės požiūris į baudžiamąją politiką ir žiniasklaidos įtaka (Kalpokas) bei baudžiamosios politikos įgyvendinimo indikatoriai Lietuvoje (Sakalauskas). Remdamiesi per tyrimą sukaupta informacija autoriai padarė tam tikras išvadas: per dažnai taikomos laisvės atėmimo bausmės, vis rečiau taikomas lygtinis paleidimas, kalinių skaičiaus mažinimo praktika (pvz., 2000 m. amnestija) Lietuvoje nepadidino nusikalstamumo, teismai „ignoruoja“ galimybes leisti teismo procese dalyvauti psichologams, sociologams (teisės aktai numatyto galimybes, kad teismai, priimdami sprendimus, kokią bausmę skirti, galėtų prašyti socialinio tyrimo apie kaltinamąjį – išvadų, kurios galėtų nušviesti, koks tai žmogus, kokia bausmė jam iš tikrųjų galėtų būti paveiki) ir pan. Tai formuoja išvadą, kad Lietuvoje nėra bendros baudžiamosios politikos.

Mokslinių faktų, paaiškinimų, analizių šiuo atžvilgiu yra pakankamai daug, apie blogėjančią situaciją signalizuoja statistiniai duomenys, tačiau realių tolimesnių pokyčių, siekiant pagerinti situaciją, nėra. Nerimą kelia faktas, kad, keičiantis politinėms srovėms, vyriausybėms, keičiasi ir ilgalaikiai valstybės valdymo planai (strategijos). Kaip pavyzdį galima pateikti 2008 metais patvirtintos Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strategijos iki 2033 m. (Žin., 2008, Nr. 40-1469) panaikinimą jau 2009 m. Naujas strateginis dokumentas – „Laisvės atėmimo vietų modernizavimo strategija ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2017 metų planas“ (Žin., 2009, Nr. 121-5216) – numato spręsti įkalintų

asmenų skaičiaus didėjimo keliamas problemas – įrengti naujas, talpesnes ir modernesnes įkalinimo įstaigas. Tačiau jokiuose strateginiuose dokumentuose nesiekama alternatyvių laisvės atėmimo bausmių taikymo, nors, kaip jau minėta, Lietuva ir taip jau turi apie du kartus daugiau kalinių, negu jų gali būti pagal ES vidurkį.

Vis dėlto tai ne vien įkalinimo įstaigų problemos. Seimo nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo“ buvo bene vienintelis dokumentas, kompleksiskai sprendžiantis įvairių viena kitai nepavaldžių valstybės institucijų – teismų, prokuratūros, policijos, įkalinimo įstaigų ir kitų teisėsaugos institucijų – reformos, sąveikos ir bendradarbiavimo klausimus. Po 2003 m. įvykdytos reformos situacija praktiškai negerėja, o kiekviena teisėsaugos institucija dirba „pagal savo planus“: teismai teisia vis griežčiau, įkalinimo įstaigos planuoja „plėtrą“ ir t. t. Vyriausybės ir valdančiosios partijos neturi bendros ilgalaikės baudžiamosios politikos strategijos. Kiekviena institucija mato tik savo sritį, trūksta vieningos politikos. Taip pat nepakanka skirtingų teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo baudžiamosios politikos formavimo srityje.

Istorinė pataisos įstaigų reformavimo apžvalga

Pataisos įstaigos visu Lietuvos atkurtos nepriklausomybės laikotarpiu buvo nuolat reformuojamos. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, pataisos įstaigose dar kurį laiką buvo taikomi TSRS laikotarpiu priimti teisės aktai, į nuteistus bei suimtus asmenis buvo žiūrima pagal tarybiniais laikais įsigaliojusius stereotipus. Įkalinami asmenys buvo „auklėjami“ prievartiniu darbu, gana dažnomis griežčiausiomis nuobaudomis. Kaip ir tarybiniais laikais, buvo nustatomos gamybinės normos, kurių neįvykdę įkalintas asmuo buvo baudžiamas, o už keletą pakartotinių normų nevykdymo atvejų skiriamos griežčiausios nuobaudos – uždarymas į karcerį ar drausmės izoliatorių. Karceriuose, drausmės izoliatoriuose maistas buvo patiekiamas tik kas antrą dieną. Bendros įkalintų asmenų laikymo sąlygos pirmuosius kelerius Lietuvos nepriklausomybės metus neatitiko daugumos Europoje priimtų standartų.

Lietuvai priėmus sprendimą integruotis į Europos Sąjungą (toliau – ES), situacija įkalinimo įstaigose pradėjo keistis į gerąją pusę. 1995 m. gruodžio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė įteikė oficialų prašymą Lietuvai priimti į ES. Tais pačiais metais Lietuvos įkalinimo įstaigose apsilankė Europos Tarybos ekspertai, kurie įvertino kalinimo įstaigų būklę, kalinimo sąlygas ir nustatė gana daug žmogaus teisių pažeidimų. Būtent šis 1995 m. vizitas bei Lietuvos siekis tapti ES nare lėmė žymesnius įkalinimo

sąlygų pokyčius, keitėsi valstybės požiūris į nuteistus bei suimtus asmenis. Atsižvelgiant į tai, kad siekiant narystės ES tapo būtina atsižvelgti į Europos Tarybos ekspertų išvadas bei rekomendacijas, pirmiausia buvo pradėta reformuoti teisinę bazę: 1996 m. sausio 18 d. priimtas Kardomojo kalinimo įstatymas, atlikti kitų poįstatyminių teisės aktų pakeitimai, tačiau liko galioti dar tarybinis laikotarpis – 1971 m. – priimtas Pataisos darbų kodeksas (Žin., 1971, Nr. 20-142), kuriame numatyti Lietuvos Respublikos pataisos darbų įstatymų uždaviniai – užtikrinti tokį kriminalinės bausmės įvykdymą, kad tai būtų ne tik nubaudimas už padarytą nusikaltimą, bet ir perauklėtų nuteistuosius taip, kad jie sąžiningai dirbtų, tiksliai vykdytų įstatymus ir gerbtų bendro gyvenimo taisykles, kad tai užkirstų kelią naujiems ir nuteistųjų, ir kitų asmenų nusikaltimams. Pagrindinis dėmesys siekiant pašalinti patikrinimo metu rastus trūkumus skiriamas įkalintų asmenų laikymo sąlygų gerinimui. Vien tik Šiaulių tardymo izoliatoriaus finansavimas nuo 1995 iki 1998 m. padidėjo 47 proc. (nuo 5484 iki 8033 tūkst. Lt), o išlaidos remontui padidėjo net 294 proc. (nuo 287 iki 844 tūkst. Lt) (Šiaulių tardymo izoliatoriaus veiklos ir Europos Tarybos ekspertų rekomendacijų vykdymo pažyma. 1999 m. Šiaulių tardymo izoliatoriaus dokumentų archyvas). Analogiškai keitėsi ir kitų laisvės atėmimo vietų finansavimas.

1999 m. Lietuva buvo pakviesta pradėti derybas su ES kartu su kitomis vadinamosios antrosios grupės valstybėmis kandidatėmis (Latvija, Slovakija, Rumunija ir Bulgarija)⁴. Su šiuo kvietimu prasidėjo pagrindinis atkurtos Lietuvos istorijoje bausmių vykdymo sistemos reformos etapas. 2000 m. vasario 14–23 d. Lietuvos įkalinimo įstaigas inspektavo Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau – CPT) nariai (CPT 2000 m. vizito į Lietuvos Respubliką ataskaita). Patikrinimo metu Lietuvai pateikta nemažai rekomendacijų, kokia kryptimi keisti situaciją įkalinimo įstaigose priartinant ją prie ES standartų. Kaip vieną iš pagrindinių rekomendacijų Lietuvai CPT pateikė Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1992 m. spalio 29 d. rekomendacijos Nr. R(92)17 nuostatų (ypač 58 punkto dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos didėjimo) vykdymą.

Kaip teigiama Kalėjimų departamento internetinėje svetainėje, vykdant teisinės sistemos reformą, 2000 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos kriminalinių bausmių vykdymo sistema iš Vidaus reikalų ministerijos valdymo srities perduota į Teisingumo ministerijos valdymo sritį. Pataisos reikalų departamentui grąžintas nepriklausomos Lietuvos tarpukario laikais turėtas

⁴ Lietuvos kelias į Europos Sąjungą. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/lietuva/abc_of_the_eu/kelias_i_es/kelias_i_lt.htm>. Žiūrėta 2012-10-25.

pavadinimas – Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Patvirtinamas Tarybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statutas, vykdomos kitos priemonės, numatytos 1998 m. birželio 25 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu „Teisėnės sistemos reformos metmenys (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimas“ (Žin., 1998, Nr. 61-1736). Šiame dokumente teigiama, kad „reformos metu daugiausia dėmesio skiriama laisvės atėmimo bausmės vykdymui. Esminiai pakeitimai siejami su nuteistųjų klasifikavimu, skatinimo priemonių gausinimu, profesinio rengimo ir mokymo perorientavimu“. Nors metmenyse numatoma teismų, prokuratūros, advokatūros, policijos ir kt. teisėsaugos institucijų reforma bei bausmių vykdymo sistemos kūrimas, visame dokumente pasigendama bausmių vykdymo sistemai bene svarbiausio akcento – laisvės atėmimo bausmės nuteistųjų asmenų skaičiaus mažinimo strategijos.

Vykstant reformai, 2003 m. priimti nauji su bausmių sistema susiję teisiniai dokumentai: Baudžiamasis, Baudžiamojo proceso ir Bausmių vykdymo kodeksai, Prokuratūros įstatymas. Pagrindiniame įkalinimo įstaigų veiklą reglamentuojančiame teisės akte – Bausmių vykdymo kodekse (Žin., 2002, Nr. 73-3084) – išdėstyti nauji bausmių vykdymo principai: teisėtumo, nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus, humanizmo, bausmių vykdymo individualizavimo ir visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese, teisingo ir progresyvaus

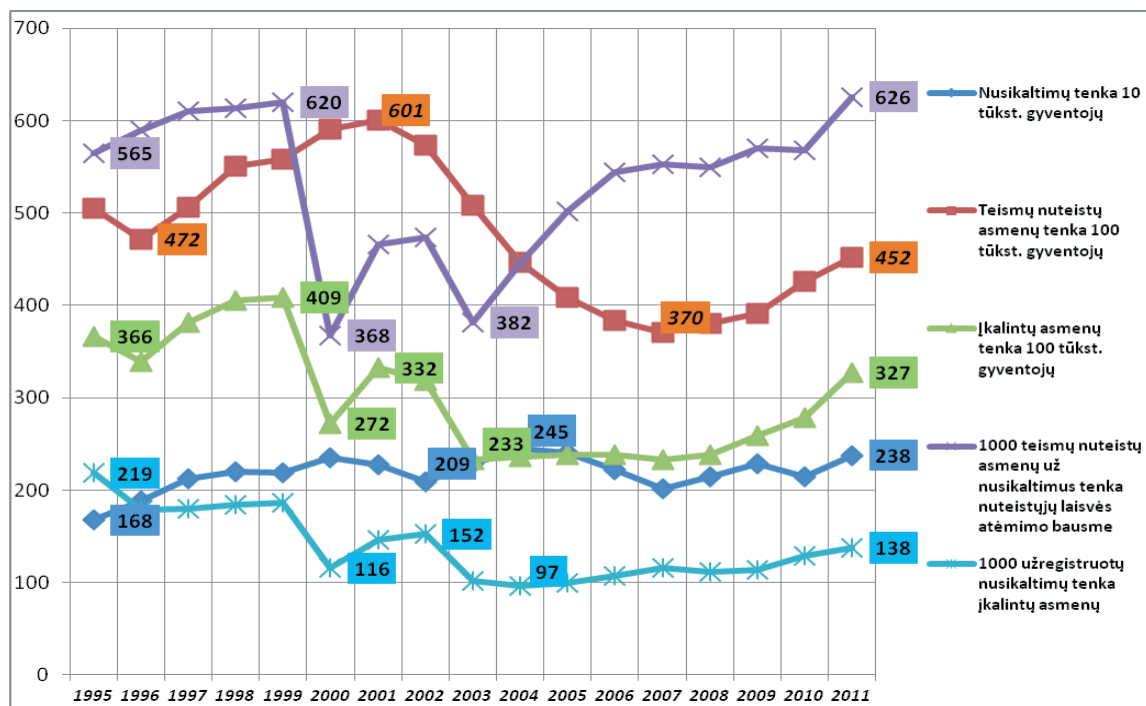
bausmių atlikimo principai. Du paskutiniai ypač akcentuojami, nes būtent per juos formuojamas naujas požiūris į nuteistą ir jo elgesį laisvės atėmimo metu, atsižvelgiama į kiekvieno nuteistojo asmenybę.

Baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741) taip pat pateikė „naujovių“ – veikos pradėtos skirstyti į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Naujasis kodeksas numatė nemažai alternatyvių laisvės atėmimo bausmių, tokių kaip viešieji darbai, bauda ir laisvės apribojimas.

Su šia 2003 m. reforma esminis bausmių skyrimo ir vykdymo reformos etapas pasibaigė, po to buvo vykdomi tik „kosmetiniai“ teisinės bazės pakeitimai. Lietuvai įstojus į ES sumažėjo dėmesys įkalinimo įstaigoms ir situacijai jose, mažėjo šių įstaigų finansavimas, dengiami tik būtinieji kaštai.

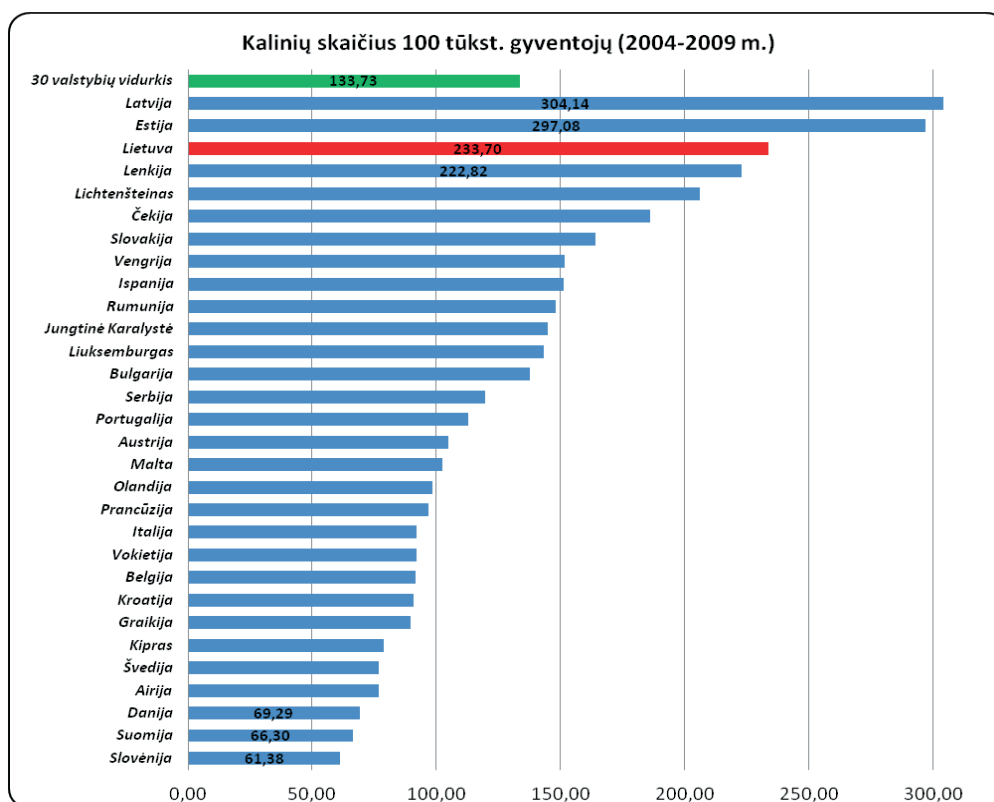
Lietuvos baudžiamosios politikos rezultatai

1 pav. pateikiama statistinė situacija, susijusi su bausmių skyrimo ir vykdymo sistemos rodiklių pokyčiais 1995–2011 m. Kaip matyti iš paveikslėlio, ryškiausiai reformos rezultatus atspindi 2003–2004 m. laikotarpis: šiuo laikotarpiu žymiai sumažėjo įkalinimų asmenų (net 43 proc.), iki pat 2007 m. laipsniškai mažėjo teismų nuteistųjų asmenų, mažėjo teismų nuteistųjų asmenų laisvės atėmimo bausmės, 57 proc. sumažėjo nusikaltimų ir įkalinimų asmenų santykis. Vis dėlto 2009–2011 m. situacija žymiai pablogėjo. Rodiklių reikšmės pradėjo grįžti į pradinę padėtį, vyravusią iki reformos. Tai ypač gerai atspindi didėjantis

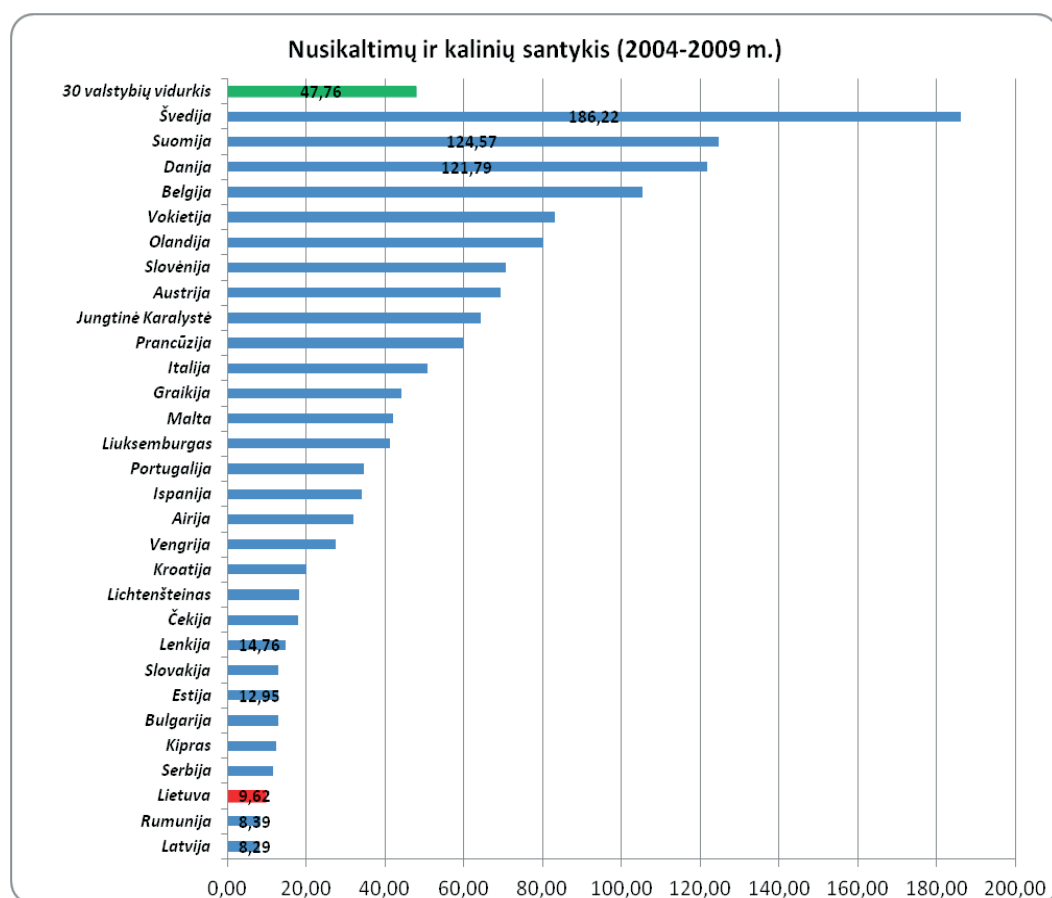
1 pav. Bausmių skyrimo ir vykdymo rodikliai 1995–2011 m.

Šaltinis: sudaryta ir apskaičiuota autoriaus pagal Statistikos departamento duomenis.

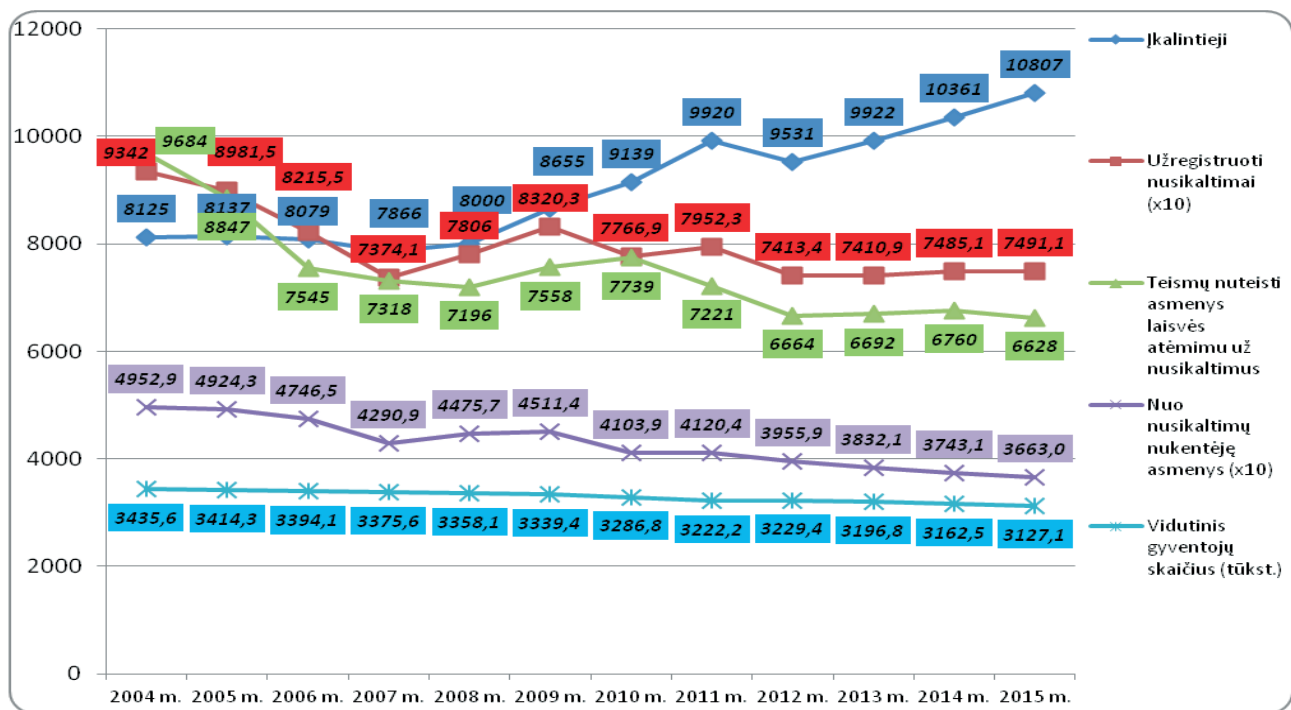
2 pav. Kalinių skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų.

Šaltinis: sudaryta ir apskaičiuota autoriaus pagal „Eurostat“ duomenis.

3 pav. Nusikaltimų ir kalinių skaičiaus aritmetinių vidurkių santykis (2004–2009 m.)

Šaltinis: sudaryta ir apskaičiuota autoriaus pagal „Eurostat“ duomenis.

4 pav. Įkalinųjų, užregistruotų nusikaltimų, teismų laisvės atėmimu nuteistų asmenų, nuo nusikaltimų nukentėjusių asmenų ir vidutinio Lietuvos gyventojų skaičiaus 2004–2011 m., prognozuojamo iki 2015 m., lyginamieji duomenys

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, naudojant „Microsoft Excel 2010“ TREND funkciją.

įkalinėtų asmenų skaičius. 2011 m. užfiksuota šio rodiklio reikšmė beveik pasiekė 2002 m. lygį. Situacija blogėja.

Nusikaltimų skaičiaus sumažėjimas (nusikaltimų skaičiaus, tenkančio 10 tūkst. gyventojų) buvo fiksuojamas kaip tik tuo laikotarpiu (2003–2006 m.), kai įsigaliojus naujiems baudžiamiesiems įstatymams buvo sumažėjęs įkalinėtų asmenų skaičius ir teismai taikė švelnesnes bausmes už padarytus nusikaltimus (sumažėjo visų teismuose už nusikaltimus nuteistų asmenų ir laisvės atėmimo bausmė nuteistų asmenų santykis). Teismų nuteistų asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų, mažėjo nuo pat 2000 iki 2008 m. (nuo 601 iki 370), tačiau nuo 2008 m. vėl pradėjo didėti (2011 m. pakilo iki 452), nors padarytų nusikaltimų skaičius, tenkantis 10 tūkst. gyventojų, išliko palyginti stabilus. Todėl galima daryti išvadą, kad teismai šiuo laikotarpiu griežtino skiriamas bausmes, vis dažniau taikė laisvės atėmimo bausmę.

2 paveiksle pateikiami 30 Europos valstybių rezultatai pagal kalinių skaičių, tenkantį 100 tūkst. gyventojų.

Kaip matyti iš diagramos, visos trys Baltijos šalys pirmąją pagal kalinių skaičių, tenkantį 100 tūkst. gyventojų. Lietuvoje kalinių 100 tūkst. gyventojų tenka 1,75 karto daugiau, negu tyrimui pasirinktų valstybių aritmetinis vidurkis. O mažiausiai kalinių 100 tūkst.

gyventojų turinčias valstybes (Slovėniją, Suomiją ir Daniją) Lietuva lenkia net 3–4 kartus.

Kaip matyti iš paveiksle pateiktų duomenų, Lietuva pagal nusikaltimų ir kalinių santykį žymiai atsilieka nuo daugumos Europos valstybių. Lietuva pagal šį rodiklį 4,97 karto lenkia tyrimui pasirinktų valstybių aritmetinį vidurkį. Lietuvoje beveik 10 (vidutiniškai 9,62) užregistruotų nusikaltimų tenka 1 kalinys, o, pavyzdžiui, Danijoje vidutiniškai tik 122 užregistruotiems nusikaltimams tenka 1 kalinys. Interpretuojant gautus rezultatus galima teigti, kad Lietuvoje laisvės atėmimo bausmė, palyginti su Danija, taikoma 12 kartų dažniau. Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus, dažniau už padarytus nusikaltimus laisvės atėmimo bausmė skiriama tik Latvijoje ir Rumunijoje.

Atitinkamai įvertinus tyrimui pasirinktų valstybių statistinius duomenis pagal nusikaltimų ir kalinių skaičių, pagal 30 valstybių minėto rodiklio aritmetinį vidurkį Lietuvoje 2004–2009 m. vidutiniškai turėjo kalėti 4541 kalinys (suimtieji ir nuteistieji), kai realus šio laikotarpio įkalinėtų asmenų vidurkis Lietuvoje buvo 7935 įkalinėti asmenys, t. y. 1,75 karto, arba 75 proc., daugiau.

4 paveiksle pateikiami įkalinųjų, užregistruotų nusikaltimų, teismų laisvės atėmimu nuteistų asmenų, nuo nusikaltimų nukentėjusių asmenų ir vidutinio

Lietuvos gyventojų skaičiaus 2004–2011 m., prognozuojamo iki 2015 m., lyginamieji duomenys.

Kaip matyti iš šio paveikslo, užregistruotų nusikaltimų skaičiui išliekant palyginti stabiliam, nežymiai mažėjant teismų nuteistų asmenų skaičiui, mažėjant nuo nusikaltimų nukentėjusių asmenų skaičiui bei mažėjant gyventojų skaičiui Lietuvoje, pastebimas gana žymus įkalinimų asmenų (suimtųjų ir nuteistųjų) skaičiaus didėjimas. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad teismai ne tik per dažnai, palyginti su kitomis tyrimo nagrinėtomis Europos valstybėmis, taiko laisvės atėmimo bausmę, bet ir skiria gana griežtas, su ilgu įkalinimo laikotarpiu susijusias bausmes. Dar viena priežastis, kuri gana dažnai nagrinėjama tiek nacionaliniu, tiek ES lygiu, yra nepakankamas priešlaikinio paleidimo taikymas.

Vis dėlto tai ne vien įkalinimo įstaigų problemos. Seimo nutarimas dėl Teisinės reformos metmenų buvo bene vienintelis dokumentas, susiejęs įvairias viena kitai nepavaldžias valstybės institucijas – teismus, prokuratūrą, policiją, įkalinimo įstaigas ir kt. teisėsaugos institucijas. Po 2003 m. įvykdytos reformos situacija vis blogėja, o kiekviena teisėsaugos institucija dirba „pagal savo planus“: teismai teisia vis griežčiau, įkalinimo įstaigos planuoja „plėtrą“ ir t. t. Vyriausybės ir valdančiosios partijos neturi bendros ilgalaikės baudžiamosios politikos strategijos. Kiekvienas mato tik savo sritį, nėra vienijančios politikos. Juk Lietuva turi orientotis į ES valstybes, o ne eiti „policinės“ valstybės, tokios kaip Rusija, pėdomis. Lietuvai reikia lygiuotis į Vokietiją, Daniją, Švediją, Prancūziją ir kitas pažangias valstybes.

Daugumos straipsnyje minėtų autorių nuomone, bausmės griežtumas nedidina visuomenės saugumo, kalėjimas nėra geriausia gyvenimo mokykla, buvusio kalinio „saugosi“ darbdaviai, kaimynai ir kiti žmonės (socialiniai ryšiai blogėja). Kalėjime dažnai „sukuriamas“ potencialus nusikaltėlis, turintis naujų, gana neigiamų socialinių ryšių, iš kitų nusikaltėlių ir jų padarytų nusikaltimų besisemiantis patirties ir pan.

Atliktas tyrimas parodė, kad Lietuvoje turime rimtų baudžiamosios politikos įgyvendinimo problemų. Mūsų manymu, nepaisant sudėtingo ekonominio laikotarpio, būtina tęsti bausmių vykdymo reformą, kuri po įstojimo į Europos Sąjungą sulėtėjo ir praranda reikšmingos strateginės valstybės veiklos kryptį.

Išvados

1. Lietuva nepakankamai dėmesio skiria ES rekomendacijos R(99)22 dėl kalinimo įstaigų perpildymo vykdymui, neturi ilgalaikės strategijos ir planų dėl įkalinimų asmenų skaičiaus mažinimo. Tai rodo ir statistiniai duomenys, pagal kuriuos nuo pat 2008 m. pastebimas kasmetinis kalinių skaičiaus didėjimas.

2. Lietuvai būtina parengti tarpinstitucinę baudžiamos politikos vykdymo strategiją (planą, programą), nes tai ne atskirų teisėsaugos institucijų atskirų veiksmų rezultatas, o bendros, ilgalaikės ir suderintos valstybės politikos vykdymas. Taip pat būtina praplėsti teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą baudžiamosios politikos formavimo ir vykdymo srityje.
3. Per mažai dėmesio skiriama alternatyvių laisvės atėmimo bausmių taikymui. Tai patvirtina ir statistiniai duomenys, pagal kuriuos pastebima tendencija, kad nusikaltimų skaičiui išliekant stabiliam, didėja įkalinimų asmenų skaičius.
4. Pakeitus baudimo politiką, parengus ilgalaikę valstybės strategiją šiuo klausimu, suderinus atskirų valstybės institucijų veiksmus, pagerės situacija ir įkalinimo įstaigose. Pasiteisins ir visuomenės lūkesčiai, kai kalėjimai nebebus „nusikaltėlių kalvės“, ir į juos pateks asmenys, padarę tokius pačius nusikaltimus pagal sunkumą ir pobūdį, kaip ir kitose ES valstybėse: Lietuvoje bus vykdoma tokia pati, kaip ir kitose ES valstybėse, baudimo politika. Sumažinus įkalinimų asmenų skaičių pataisos įstaigose, be didesnių investicijų pagerės įkalinimų asmenų laikymo sąlygos.

Literatūra

21. Arlauskas, S. (2007). Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 5(95).
22. Bikelis, S. (2010). *Baudžiamosios politikos orientavimo į su laisvės atėmimu nesusijusių poveikio priemonių taikymą galimybes*. Mokslinis tyrimas. Teisės institutas. Vilnius: 2010.
23. CPT 2000 m. vizito į Lietuvos Respubliką ataskaita. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2001-22-inf-eng.htm>>. Žiūrėta 2012-10-25.
24. Dermontas, J. (2005). Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme rehabilitacija. *Acta paedagogica vilnensia*.
25. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <[http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R\(99\)22.asp](http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R(99)22.asp)>.
26. Eurostat. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>. Žiūrėta 2012 m. spalio mėn.
27. Fedosiuk, O. (2012a). Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 715–738.
28. Fedosiuk, O. (2012b). Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(3): 1215–1233.
29. Gavrilovienė, M. (2006). Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 6(84).

30. Jokubauskas, M. (2006). Tarptautinių teisinių laisvės atėmimo bausmės režimo standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos įstatymuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 6(84).
31. Kačerauskas, J. (2004). 2000 metų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įteisintų bausmių, alternatyvių laisvės atėmimui, vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 57(49).
32. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos istorija. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_ist&lang=1>. Žiūrėta 2012-10-20.
33. Kiškis, A. (2006). Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma? *Jurisprudencija. Mokslo darbai*, 2006, Nr. 3(81); 32–39
34. Lietuvos kelias į Europos Sąjungą. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/lietuva/abc_of_the_eu/kelias_i_es/kelias_i_lt.htm>. Žiūrėta 2012-10-25.
35. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
36. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.
37. Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodeksas. *Valstybės žinios* 1971, Nr. 20-142.
38. Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr.: 61-1736.
39. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. kovo 26 d. nutarimas Nr. 288 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų plėtros strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2008–2033 metų plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 40-1469.
40. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 30 d. nutarimas Nr. 1248 „Dėl Laisvės atėmimo vietų modernizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2017 metų plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 121-5216.
41. Lietuvos statistikos departamentas. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1311>>. Žiūrėta 2012 m. spalio mėn.
42. Mackevičius, T. (2010) Viešieji darbai: teisiniai ir socialiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 70(62); 81–88.
43. Mackevičius, T., Rakštelis, M. (2010). Laisvės apribojimo bausmės realizacija. *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 4(122); 261–277.
44. Mesonienė, S. (2009). Penitencinės sistemos teisinės raidos perspektyvos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 3(117).
45. Nevera, A. (2006). Nusikalstamų veikų idealios bei realios sutapties atribojimo ir bausmių skyrimo problemos. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85).
46. Sakalauskas, G., Bikelis, S., Kalpokas, V., Pocienė, A. (2012). *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Mokslinis tyrimas. Teisės institutas. Vilnius: 2012.
47. Šiaulių tardymo izoliatoriaus veiklos ir Europos Tarybos ekspertų rekomendacijų vykdymo pažyma. 1999 m. Šiaulių tardymo izoliatoriaus dokumentų archyvas.
48. Usik, D. (2010). Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr. 4(8).

Malevski H., Valentukonis G.

Correctional institutions in reforming the state's in the context of policy of criminal law

Summary

The article deals with the Lithuanian criminal policy and its impact on the activities of the correctional system. The research is based on statistical, historical aspect of everyone associated with crime and the analysis of data of individuals, both in Lithuania and some data for comparative analysis with European countries. It also contains some predictive data relating to public criminal policy analysis.

Explanations for the findings, analyses in this respect, the deteriorating situation in the statistical data and to indicate further changes to improve the situation are addressed. In addition to member governments influence to current political changes and the long-term management plans (strategy). Government and the governing party do not have a common long-term strategy of criminal policy, there is also a lack of cooperation between different law-enforcement authorities in the field of criminal justice policy formation.

Research Methods: test methods for the analysis of the scientific literature analysis, and statistical analysis of the data.

The impact of the decline in the number of prisoners, The had 2003 and 2004, in May 2003 (can we please check exactly what the author is trying to say), a period of one month from the entry into force of the new initiatives: the prosecution of criminal proceedings, penalties and enforcement. During this period, significantly reduced even imprisoned persons (43%), and also in 2007, to decline gradually, courts sentenced persons sentenced persons declined in the courts by a custodial sentence, 57% reduction in crime and reintegration of imprisoned persons ratio. But 2009 - 2011, the situation has worsened considerably. Rates values began to return to its original position (formerly, before reform). In Lithuania, the number of prisoners per 100 000 inhabitants, where nearly 2 times higher than the European Union average, and at least the prisoners per 100 000 inhabitants (proliferation of Slovenia, Finland and Denmark) Lithuania ahead of even 3 to 4 times. Although, Lithuania, in accordance with the relationship between crime and the prisoners, significantly lags behind many European countries.

The investigation has shown that Lithuania pays insufficient attention to the EU Recommendation R (99), 22 on prisons overflow execution, not long-term strategies and plans for reducing the number of people in prison. Lithuania also needs to draw up an interinstitutional strategy (plan) for the execution of the programme and punished policy, because it is not a separate law enforcement authorities and individual actions result in a common, long-term and consistent 1Recruitment in public policy. Also, it is appropriate to broaden the scope of criminal law enforcement cooperation in the field of policy formulation

and implementation. In Lithuania there is too little emphasis placed on alternatives to the application of penalties. Changing its policy on a long-term government strategy on this matter by the actions of individual Member States, will improve the situation and in detention centres. Lithuania will be conducted in “Same as economic policies and other EU countries. The number of people incarcerated in correctional facilities, in addition to greater investment in prison for storage conditions of the will of the people.

Keywords: criminal policy, penalty, crime, correctional institutions, reform.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2012 m. spalio mėn., priimtas 2014 kovo mėn.

The article has been reviewed.

Received in October, 2012, accepted in March, 2014.